

Korona-viruksen talousvaikutukset

Aki Kangasharju, 23.5.2020

Johdanto

Koronan vaikutukset riippuvat talouden osa-alueiden polkuriippuvuudesta. Elvytys ja talouden uudelleenrakentaminen julkisella tuella auttaa osa-alueiden resilienssiä eli palautumista sokeista. Korona voi kuitenkin muuttaa ja rikkoa joitain rakenteita niin, että elvytys ei enää tehoa. Suurin osa koronan vaikutuksista jää väliaikaisiksi, mutta pysyviäkin muutoksia tulee.

Korona opettaa akuutin kriisin hoidon järjestelmää tasapainoilemaan terveys- ja talousvaikutusten kesken sitä mukaa, kun uutta tietoa kertyy. Kaikki talouskriisit muuttuvat ajan myötä julkisen talouden kriisiksi, koska talouden äkkijarrutusta halutaan lieventää sekä taloudellisista että sosiaalisista syistä.

Pandemia-vaiheen jälkeen voidaan tarvita perinteistä kysyntäelvytystä, joka poikkeaa aiemmin opitusta. Parhaassa tapauksessa elvytys käynnistää talouskasvun ja samalla kiihdyttää ilmastonmuutoksen vastaisia toimia. Kysyntäelvytystä ei kuitenkaan pidä tehdä, jos talous palautuu ilmankin, jotta julkisen talouden alijäämää voidaan hillitä.

Elvytyksen jälkeen alkaa rakenneuudistusten aika. Ilman rakenneuudistuksia suomalaisten elintason nousu pysähtyy vuosikymmeniksi. Mitä vähemmän niitä saadaan aikaiseksi, sitä enemmän on julkisessa taloudessa säästettävä ja veroja korotettava. Uskon että Suomen suhde rakenneuudistuksiin muuttuu myönteisemmäksi. Suurimmat haasteet Suomelle syntyvät kuitenkin siitä, jos korona voimistaa finanssikriisin aloittamaa globalisaation hidastumista.

En tyydy pelkästään arvioimaan mitkä tekijät taloudessa koronan myötä muuttuvat, vaan otan myös normatiivisesti kantaa siihen, minkä tekijöiden ei soisi muuttuvan. Tällainen on esimerkiksi suhteemme velkaan.

Akuutin kriisin vaihe

Lyhyellä aikavälillä talousvaikutuksia dominoi tasapainoilu rajoitustoimien ja terveysvaikutusten välillä. Kesää 2020 luonnehtii tasapainon vähittäinen löytäminen. Terveyttä ja taloutta pidettiin aluksi koronakriisin hoidossa toisilleen vaihtoehtoisina. Pikkuhiljaa huomataan, että näin ei tarvitse olla.

Ruotsissa talous kärsii koronasta yhtä paljon kuin Suomessakin, vaikka siellä rajoitteiden käyttö on ollut minimaalista. Ihmiset siis välttävät kontakteja, vaikka tiukkoja rajoituksia ei asetettaisikaan.

Kesän myötä huomataan, että talous- ja terveystavoitteet saadaan yhdistymään. Rajoitteet korvataan massiivisella testauksella, tautiryppäiden seurannalla, suojavälineiden käytöllä ja turvaetäisyyksillä. Näin turvallisuuden tunne palautuu, ja ihmiset uskaltavat ravintoloihin, elokuviin ja partureihin. Merkkejä kulutuksen uudelleen käynnistymisestä on jo havaittavissa esimerkiksi Nordean maksukorttitietojen perusteella.

Talous ehtii rajoitusten aikana sukeltaa ja julkinen talous velkaantua verotulojen hupertessa ja tukitoimien myötä. Myös yritykset velkaantuvat, mutta ne ennen kaikkea pyrkivät eroon kustannuksista. Velkaantuminen ei houkuta, koska koronan jälkeinen aika ei lupaa nopeaa kasvua, jolla velat maksettaisiin.

Kotitaloudet vähentävät kulutusta toisaalta rajoitteiden vuoksi ja toisaalta tulevaisuuden tuoman epävarmuuden vuoksi. Kotitalouksien säästämistaste nousee ja yksityiset investoinnit romahtavat.

Rajoitteiden ollessa voimakkaimmillaan Suomen taloudessa jää syntymättä 20-25 prosenttia vähemmän bruttokansantuotetta kuukaudessa kuin ilman kriisiä. Koko vuoden menetys riippuu rajoitteiden pituudesta ja voimakkuudesta sekä toipumisen kulmakertoimesta. Arvioni on, että Suomen talous on tänä vuonna melkein 10 prosenttia viime vuotta pienempi.

Yli 10 prosentin pudotus tarkoittaisi, että pandemiasta tulee selvästi nyt näköpiirissä olevaa pidempi tai se synnyttää jälkitaudin muualla talousjärjestelmässä jo tämän vuoden puolella. Tällöin bkt:n romahdus olisi suurempi kuin koskaan vuoden 1860 jälkeen lukuun ottamatta itsenäistymisen ja sisällissodan kahta vuotta (kuvio 1).

Kuvio 1. Bruttokansantuotteen negatiivisimmat vuosimuutokset 1861-2019

Olipa talouden sukellus tänä vuonna taloushistorian pahin tai ei, siitä Suomi selviää. Paljon merkittävämpi kysymys on se, mitä tapahtuu pandemia-vaiheen väistyttyä.

Mahdollinen elvytys poikkeaa perinteisestä

Talouden hidas toipuminen olisi peruste finanssipoliittiselle elvytykselle akuutin kriisin jälkeen. Jos kriisivaiheen tukitoimet ja patoutunut kysyntä palauttavat kasvun, elvytystä ei pidä tehdä. Julkinen alijäämä ja velka kasvavat massiivisesti muutenkin.

Yleensä taantumissa suhdanneherkän ja työvoimavaltaisen rakennusalan työttömyys nousee ensimmäisenä ja voimakkaimmin. Elvytys julkisesti tuetulla rakentamisella perustuu ajatukseen, että rakentaminen paitsi aktivoi taloutta, myös nostaa tulevaisuuden tuotantopotentiaalia.

Tästä kriisistä kärsivät kuitenkin eniten kotimaan sektorin palvelualat, jotka ovat yhtä työvoimavaltaisia kuin rakennusalaakin. Jos kriisi pitkittyy, se tarkoittaa myös näiden alojen kärsimysten jatkoa. Nyt elvytystarve muodostuneekin perinteisestä poikkeavaksi.

Rakentamista on turha elvyttää, jos palvelujen kysyntä ei ole vielä palautunut. Palvelualojen puolesta puhuu myös se, että rakennusallalla on merkittävästi ulkomaalaista työvoimaa, mikä valuttaa tukea Suomen rajojen ulkopuolelle. Pääkaupunkiseudun rakentajista jopa kolmannes asuu ulkomailla.

Harva suunnitteilla oleva rakennushanke myöskään täyttää kriteerin tuotantopotentiaalin nostamisesta. Esimerkiksi Turun oikoradan vuotuinen tuotto olisi alle prosentin. Siksi rakentamiselvytyksen kohteet olisi pitänyt ajoissa suunnitella niin, että niistä saadaan paljon enemmän hyötyä irti. Meillä pitäisi olla esimerkiksi kaikkien raidehankkeiden yhteyteen valmiit suunnitelmat paljon nykyistä suuremmasta määrästä asuntorakentamista, mikä nostaisi infrahankkeiden kokonaistuottoa.

Nyt nämä eivät ole valmiina, joten tämän vuoden lopulle ja ensi vuodelle suunnitellut infrahankkeet uhkaavat jäävän torsoiksi. Tehokkainta olisi kiihdyttää liikenneverkoston pullonkaulojen täsmä korjauksia.

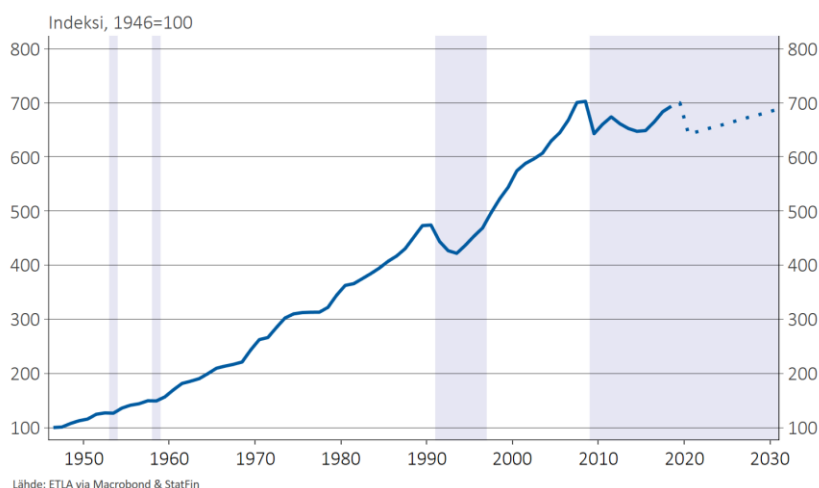
Minkä tahansa alan yritysten tukeminen vaikeutuu kriisin pitkittyessä. Mitä pitempiaikaisempia sokit ovat, sitä huonommin julkisen tuen jakamisen perusteena oleva vakuutusperiaate toimii. Pitkittynyt laaja tuki uhkaa julkisen talouden kestävyyttä. Sen sijaan kriisin pitkittyessä on pakko etsiä uusia tuotantotapoja ja priorisoida talouden kannalta tärkeimpiä yrityksiä, joihin on sitoutunut paljon inhimillistä, sosiaalista, organisatorista ja fyysistä pääomaa. Tämä viittaa voimavarojen keskittämiseen rakennemuutoksen tukemiseen ja tärkeimpien vientiyritysten pelastamiseen.

Rakenneuudistusten tarve korostuu ja suhde niihin tulee myönteisemmäksi

Ellei talouskasvua saada palautettua, koronakriisi yhdistettynä finanssikriisin perintöön on muodostumassa todelliseksi sukupolvikokemukseksi. Finanssikriisistä alkanut ajanjakso on muuttamassa Suomea pysyvästi, sillä useiden sukupolvien aikana totuttu elintason nousu uhkaa pysähtyä.

Suomalaisten elintaso nousi toisen maailmansodan jälkeen seitsenkertaiseksi ennen finanssikriisiä (kuvio 1). Koronakriisi kääntää elintason laskuun ennen kuin saavutimme finanssikriisiä edeltäneen tason. Jos talouskasvua ei saada kiihdytettyä, vaan se jatkuu 2010-luvun vauhdissa, elintasomme on edelleen vuonna 2030 matalampi kuin yli 20 vuotta aikaisemmin vuonna 2008.

Elintaso

Kuvio 2. Elintaso eli bruttokansantuote asukasta kohti. Harmaat alueet ovat aikoja, jolloin elintaso on ollut aiemmin saavutetun tason alapuolella. Ennuste katkoviivalla perustuu oletukseen, että 2020-luvulla talouskasvu jatkuu 2010-luvun kaltaisena.

Sukupolvikokemuksen mittavuus riippuu vahvasti myös työttömyyden kehityksestä. 1990-luvulla työttömyys nousi jopa 17 %, mikä oli vaikea saada uudelleen alas, koska työttömillä osaaminen rapautuu nopeasti teknologisen kehityksen muuttaessa työn kysyntää. Koronakriisissä työttömyyden kehitys riippuu

siitä, kuinka pitkään lomautukset jatkuvat. Lomautetut näkyvät virallisissa työttömyysluvuissa vasta sitten, kun lomautus on jatkunut yli 3 kuukautta. Mitä hitaammin kasvu käynnistyy, sitä suuremmaksi työttömyys nousee ja sitä pidempiaikainen ilmiö siitä tulee.

Nollakorkojen maailma tekee näin pessimistisestä näkymästä vaarallisen. Suomi voi ajautua pysyvään hitaan kasvun ja matalan inflaation aikaan, vaikka osaavan työvoiman, toimivan yhteiskunnan ja piristyvän kansainvälisen kysynnän pitäisi palauttaa talouskasvu. Jos yleinen uskomus on, että vanhenevaan väestöön, hitaaseen uudistustahtiin ja nolla-kasvuun tottunut kansa ei kasvuun yllä, heikko kehitys voi toteutua itseään ruokkivasti.

Japani on elävä esimerkki siitä, että tällainen odotuksiin pohjautuva jumi yhdistettynä nollakorkojen maailmaan voi olla niin pysyvä, että sitä ei poista oikein mikään raha- ja finanssipolitiikan yhdistelmä (Aruoba ym. 2018, Mertens ja Ravn 2014, Nakata ja Schmidt 2019). Suomen kohtalo voi olla Japaniakin synkempi, koska valuuttaunionissa kysynnän ylläpitäminen Japanin tapaan julkisen talouden velkaantumisella on mahdotonta.

Uskon, että päättäjiä suhde rakenneuudistuksiin muuttuu, koska vaihtoehtona oleva talouskasvun pysähtyminen yli 20 vuodeksi tuo eteen vielä kipeämpiä päätöksiä. Jos talouskasvua ei saada nopeutettua, edessä on mittavia leikkauksia ja veronkorotuksia, jotka syövät lisää talouskasvun edellytyksiä. Hidas talouskasvu tarkoittaa myös sitä, että emme voi jatkaa 2010-luvun politiikkaa, jossa velkaantuminen annettiin jatkua koko vuosikymmenen. Hitaan talouskasvun oloissa julkinen talous on sopeutettava uuteen normaaliin, mikä tarkoittaa pitkään rakennetun hyvinvointiyhteiskunnan purkamista.

Olennaista on valmistella luottamusta palauttavia toimia ennen kuin kriisi pitkittyy. Luottamusta tarvitaan sekä välittömästi rajoitusten purkamisen yhteydessä paikallisten palveluiden kysyntään että pidemmällä aikavälillä Suomen talouden menestymisen turvaamiseksi.

Luottamuksen myötä ihmiset uskaltavat kuluttamaan lyhyellä aikavälillä ja yritykset investoimaan pidemmän aikavälin tarpeisiin. Tuotannolliset investoinnit toipuvat, kun yritykset näkevät Suomen jälleen luotettavana sijaintipaikkana. Se edellyttää mittavia uudistuksia työmarkkinoilla sekä syrjäisen sijainnin ja vähenevän työikäisen väestön tuoman takamatkan kompensoimista tuottavuuden kasvuun ja parempaan kilpailukykyyn tähtäävällä politiikalla.

Pidemmän aikavälin kasvuedellytysten turvaaminen sisältää myös kriisitilanteiden edellyttämien paineilmaventtiilien kehittämistä. Keväällä nopeutetut yt-prosessit lomauttamisen helpottamiseksi ovat osoittautumassa erittäin tärkeäsi selviytymiskanavaksi ja konkurssseja vähentäväksi toimenpiteeksi.

Kriisi osoittaa, kuinka tärkeää on rakentaa kunnolliset paineilmaventtiilit talouteen varsinkin, kun olemme menettäneet oman valuutan devalvoinnin hyödyn. Suomi rakentaa Saksan esimerkin mukaisesti itselleen sopivat kriisilausekkeet työehtosopimuksiin ja muihin kriisiaikoina tarvittaviin käytäntöihin. Paikallisen sopimisen merkitys tulevista shokeista selviämiseksi käy yleisesti selväksi.

Suhde velkaan ei saisi muuttua

Julkisen talouden velka suhteessa bruttokansantuotteeseen nousee tänä vuonna noin 70 prosenttiin ja seuraavina vuosina lisää, koska suuren alijäämän pienentämiseen menee vuosia. Myös pandemia-vaihe piteneminen tai hidas kasvu sen jälkeen voimistavat velkaantumista. Tällöin velkaantumista lisää myös Finnveran kaltaisten julkisten rahoittajien mahdolliset luottotappiot.

Lisäksi EU-tason kriisinhoito on lisäämässä Suomen takausvastuita, mitkä realisoituessaan lisäävät julkisen talouden taakkaamme. Korona-kriisi on osoittamassa, kuinka perussopimuksen bail-out -lauseke on otettava uudelleentarkasteluun. Korona lisää EU-tason yhteisvastuuta.

Taloushistoriassa suuret velkataakat on saatu kuriin neljällä tavalla. Niistä poliittisesti tuskattomin on inflaation kiihtyminen suhteessa korkotasoon ja talouskasvuun, jolloin velkojat kärsivät suhteessa velallisiin. Toinen tapa on ollut jättää velat maksamatta tai tehdä velkojien kanssa velkajärjestelyjä, jossa taakkaa pienennetään. Velallisen näkökulmasta kivuliaampia keinoja ovat joko talouskasvua kiihdyttävät rakenteelliset uudistukset tai julkisten menojen leikkaaminen ja verojen korottaminen.

Suomi ei voi odottaa kahden ensimmäisen keinon toteutumista ilman euroalueen hajoamista, koska kaikki maat velkaantuvat samaan aikaan ja inflaation merkittävä kiihtyminen suhteessa korkotasoon romahduttaisi nykyisen keskuspankkijärjestelmän. Jäljelle jää rakenneuudistukset tai julkisen talouden sopeuttaminen.

Vaikka talouskasvua saataisiinkin kiihdytettyä, Suomen on totuttava tulevaisuudessa entistä korkeamman velkatason aikaan. Tilannetta auttaa korkotason pysyminen matalana. Tällöin hitaampikin talouskasvu ylittää korkotason. Tällöin velka suhteessa talouden kokoon pienenee, vaikka velan absoluuttinen määrä ei paljoa muutukaan.

Ongelma on kuitenkin se, että talouskasvun ja korkotason välinen suhde näyttää olevan erittäin heiluvainen (Wyplosz 2019). Matalan koron aika ei välttämättä kestä vuosikymmeniä.

Matala korkotaso ei myöskään pienennä Suomen kestävyysvajetta, sillä samalla se tarkoittaa myös alhaisempaa tuottoa varallisuudelle. Koska Suomessa on eläkevarallisuutta enemmän kuin julkista velkaa, tuottotason pysyminen pitkään alhaisena vain pahentaisi kestävyysvajetta.

Suurempi ongelma syntyy siitä, että alijäämäinen julkinen talous heikentää tilannetta. Mitä suurempi alijäämä on, sitä enemmän talouskasvun on ylitettävä korkotaso, jotta velkataakka hellittää. Suomessa julkinen talous on ollut alijäämäinen yhtäjaksoisesti jo vuodesta 2009, ja korona painaa sen ennätyspahaksi.

Velkaantuminen on myös sitä riskialttiimpaa, mitä suurempi velan lähtötaso on (Alcidi ja Gros 2018). Ilman keskuspankin massiivista elvytystä esimerkiksi Italiassa elvytyspaketti nykytilanteessa ennemminkin haittaisi kuin auttaisi kasvua ja työllisyyttä, koska velan korko nousisi lisävelan vuoksi niin voimakkaasti.

Lisäksi velkataakka on sitä riskialttiimpi mitä vähemmän rahapolitiikka voi tukea elvytystä. Suomen on turha toivoa, että EKP voisi lähteä elvyttämään pelkästään Suomen velkaongelman vuoksi. Suomi on vain 2 % euroalueen koosta.

Pandemian väistyminen ja jälkitaudit

Suurista talouskriiseistä toipuminen vie aina vuosia. Historiassa pandemian jäljet ovat näkyneet jopa vuosikymmenten ajan (Jorda ym 2020). Koronalla on sitä enemmän pitkän aikavälin vaikutuksia, mitä enemmän syntyy konkurssveja, jotka tuhoavat yritysten tuotannollista, inhimillistä tai sosiaalista pääomaa. Vaikka pandemia poistuu, talous ei palaudu, ennen kuin pääoma uudelleen rakennetaan. Tämä voi viedä paljon aikaa varsinkin, jos suuri velka hidastaa investointeja tai konkurssit vievät yrittäjien luottokelpoisuuden tai uskalluksen riskinottoon.

Akuutin pandemian jälkeinen talouskehitys riippuu kasvun palautumisesta ja siitä, kuinka sitä tarvittaessa onnistutaan elvyttämään. Luottamus talouteen palautuu, kun rajoitukset korvataan korvaamisella testaamisella, jäljittämällä ja suojaautumisella. Optimismia tuo myös se, että sokki alkoi talousjärjestelmän

ulkopuolelta, mikä nopeuttaa toipumista. Olisi merkillistä, jos ennen näkemättömän suuri raha- ja finanssipoliittinen elvytys maailmanlaajuisesti jäisi näkymättä toipumisessa tai patoutunut kysyntä ei purkautuisi vaan säästäminen jäisi pysyvästi korkeaksi.

Taustalla voi kuitenkin olla kehittymässä kriisejä, joita ei vielä nähdä. Rahoitusmarkkinat ovat olleet viime vuosikymmeninä talousjärjestelmän heikoin lenkki. Lainaa on otettu ja annettu liikaa, mikä kriisin tullen ajaa sekä pankit että lainanottajat vaikeuksiin. Nykyisenkin kriisin pitkä varjo voisi syntyä tälläkin kertaa pankkien asiakkailtaan vaatimiin korkeammista riskilisistä, luottorajoitteisten kotitalouksien pakkosäästämisestä tai kriisejä edeltäneistä yli-investointeista jossakin päin maailmaa (Hall 2011; Kuusi 2018). Myös lainaa haluavien riskinottohalu voi kärsiä varsinkin, jos konkurssiaalto on mittava.

Tällä kertaa on kuitenkin pidetty erityistä huolta siitä, että rahoitusolosuhteet eivät kiristy vaarallisesti. Myös kehittyvien maiden keskuspankit ovat liittyneet rahanpainajien joukkoon. Pörssikurssit ovatkin palautuneet ja riskilisät uudelleen laskeneet.

Myös Euroalueen vakausmekanismeja on rakennettu eurokriisin jälkeen niin, että eurokriisin toisintokaan ei ole näillä näkymin todennäköinen. Tilanne voi tietenkin muuttua, jos Italian poliittinen tilanne kääntyy jyrkästi eurovastaiseksi.

Salama iskeekin harvoin samaan paikkaan useasti. Niinpä talousjärjestelmän heikkous löytyykin todennäköisemmin sieltä, missä ei ole kriiseihin tarpeeksi vielä varauduttu. Kriisi voi kärjistyä esimerkiksi valuuttapaon ja raaka-ainehintojen laskun runtelemissa kehittyvissä maissa. Kehittyvissä maissa on usein myös suuri harmaa talous, jossa pysähtyvät rahavirrat voivat saada aikaan nälänhätää ja yhteiskunnallisia levottomuuksia. Seurauksena on mittavien pakolaisaaltojen riski. Myös Suomelle läheisen Venäjän koronatilanne yhdistettynä raaka-ainehintojen laskuun vaikuttaa huolestuttavalta.

Globalisaatio

Suomen kannalta huolestuttavinta on se, jos globalisaation suunta merkittävästi kääntyy. Suomi on ollut globalisaation suurimpia voittajia (Ali-Yrkkö ym. 2017). Mitä enemmän kaupan esteitä rakennetaan, sitä enemmän Suomen on kompensoitava niitä oman kilpailukykyensä parantamisella. Muuten elintaso laskee.

Vienti sinällään ei lisää työpaikkojen määrää. Jos ulkomaankauppaa ei olisi, Suomi menettäisi erikoistumisesta tulevan tuottavuushyödyn ja tuottaisi tarvitsemansa hyödykkeet itse. Se laskisi tuottavuuden niin alas, että palkkataso ja sosiaaliturva romahtaisivat. Tämä pakottaisi kaikki ihmiset töihin, joten ulkomaankaupan poistuminen kokonaan jopa lisäisi työn määrää Suomessa. Samalla se tarkoittaisi elintason romahtamista.

Koronavirus kiihdyttää globalisaation vastaisia trendejä, kuten Kiinan ja Yhdysvaltojen välistä taistelua globaalista vaikutusvallasta. Pandemia kiihdyttää Kilpailuvien suurvaltojen pyrkimyksiä vähentää keskinäistä taloudellista riippuvuuttaan.

Lisäksi tavaroiden arvoketjuja tuodaan lähemmäs kotimaata huoltovarmuuden turvaamiseksi ja häiriöalttiuden vähentämiseksi, mikä vähentää Suomen vientimahdollisuuksia. Pääoman liikkuvuus vähenee luontaisesti, kun investoinnit suunnataan suurten markkinoiden läheisten arvoketjujen turvaamiseen. Muuttoliikettäkin halutaan hidastaa, koska tiukentunut julkinen rahoitus halutaan keskittää maan omalle väestölle.

Korona voi lisätä protektionismia, jonka taakse järjestäytyvät tahot haluavat ajaa asiaansa, vaikka itse virus saadaan haltuun. Siltä osin kuin koronavirus pysäyttää kansainvälisen kaupan pitkäksi aikaa, poliittinen tasapaino voi sen seurauksena siirtyä protektionistisempaan suuntaan (Baldwin 2020). Kansainvälinen

kauppa häiriintyy sen mukaan, kun ulkomaiselta kilpailulta suojautumista ajavien kotimaisten tuottajien määrä lisääntyy ja globalisaatiota ajavien vientiyritysten määrä vähenee. Liberalismin lisääminen on tämän poliittisen järjestäytymisen takia vaikeampaa.

Protektionismin ohella huoltovarmuus voi kääntää globalisaation suuntaa. Ruoan ohella lääkkeistä voidaan helposti ajatella niin, että kansainvälinen kauppa tekee maan haavoittuvaiseksi. Suomessakin on keskusteltu tänä keväänä, että maat olisivat selvinneet paremmin, jos niillä olisi ollut kotimaista kapasiteettia naamioiden tuottamiseen. Tällainen ajattelu voi johtaa välttämättömien hyödykkeiden kotimaisen tuotantokapasiteetin lisäämiseen, kuten tariffien korottamiseen paikallisen tuotannon suojelemiseksi.

Maat pyrkivät lisäämään kotimaista tuotantokapasiteettiaan niille hyödykkeille, jotka ovat välttämättömiä taistelussa kuviteltavissa olevia shokkeja vastaan. Pienet maat, jotka eivät pysty tuottamaan kaikkia tavaroita kotimaassa, joutuvat todennäköisesti turvautumaan varastointiin. Suomen varmuusvarastoinnin kehittäminen on yksi pandemian vaikutuksista. Myös EU-tasolla aletaan varustautua yhteisesti tällaisten tavaroiden hankintaan ja varastointiin.

Ei-välttämättömien hyödykkeiden kauppa ei muutu yhtä paljoa, koska tulevaisuudessakin näitä tavaroita päädytään tuottamaan siellä, missä tuotantokustannukset ovat kyseisen tavarän osalta alhaisimmat. Koronavirus ei muuta maiden suhteellisten etujen lähteitä eikä siten myöskään useimpien hyödykkeiden kaupan rakennetta. Arvoketjut palautunevat suurimmalta osaltaan ennalleen, ellei politiikka muutu merkittävästi protektionistisemmaksi ja hallitukset muuta säännöksiä tai tarjoa tukia muuttaakseen tasapainoa kohti toimitusketjujen hajauttamista.

Yritykset ovat hyvin tietoisia tarjontashokkien riskeistä, eikä pandemia ole tullut täytenä yllätyksenä valistuneille yritysjohtajille. Monilla valtioilla on myös kansalliset pandemiavalmiussuunnitelmat. Lisäksi pandemiat ovat vain yksi esimerkki shokeista, jotka voivat häiritä kansainvälisiä toimitusverkostoja. Yritysten riskienhallintatoiminnot ovat hyvin tietoisia näistä riskeistä, ja siitä huolimatta yritykset hankkivat tuotteita edelleen ulkomailta.

Jonkin verran muutoksia toki tulee ei-välttämättömienkin hyödykkeiden arvoketjuihin (Ali-Yrkkö ja Kuusi 2020). Riippuvuutta häiriöistä on helpointa vähentää standardityyppisissä välituotteissa. Sen sijaan räätälöidyissä välituotteissa tai aineettomilla oikeuksilla suojatuissa tuotteissa se on hankalampaa.

Riskien ennakkointia tullaan tehostamaan, mikä johtaa siihen, että arvoketjut tulevat eriytymään enemmän eri tuotteiden valmistuksen osalta ja niitä järjestetään alueellisesti helpommin hallittaviin kokonaisuuksiin. Myös tutkimustoiminnan keskittyminen on osaltaan vaikuttanut tuotannon alueellisten riskien kasvuun.

Sopeutumiskyvyn kasvattaminen voi jossakin määrin vaatia lainsäädännöllisiä toimia jatkossa, esimerkiksi erilaisten kriittisten tuotteiden valmistuksen minimikäynnistysaikojen muodossa. Arvoketjujen resilienssin riittävä turvaaminen ei välttämättä toteudu pelkästään liiketaloudellisin perustein. Samalla tehokkuussyistä tuotantotapojen valinnat tulisi kuitenkin jättää yrityksille.

Talouden käynnistäminen kriisin jälkeen vaatii myös tehokasta arvoketjujen hallintaa (Ali-Yrkkö ja Kuusi 2020). Konkurssiin ajautuneet yritykset arvoketjuissa tulee korvata nopeasti ja varmistaa logistiikan toiminta ennakkoivasti. Kilpailu toimivista ratkaisuista tulee olemaan hyvin suurta kriisistä vapautumisen jälkeen, mikä edellyttää valmistautumista jo nyt. Olisi ennakoitava suomalaisen tuotannon menestymisnäkyviä korona-pandemian jälkeisessä maailmantaloudessa.

Iskunkestävyyttä lisää myös eri tuotteiden tuotantoketjujen eriyttäminen (Chopra ja Chodhi, 2014). Monet kansainväliset yritykset tuottavat jo nyt eri tuotantolinjoilla korkean ja matalan jalostusarvon tuotteita, mikä on mahdollistanut myös joustavan reagoinnin kriisiin. Esimerkiksi vaateketju Zara on onnistunut

muuttamaan tuotantoaan Euroopassa kriisin tarpeisiin, minkä ovat mahdollistaneet vaateketjun Euroopassa edelleen toimivat erityisvaatetuotantolinjat.

Yksi osa muutosta voi olla uudenlainen aluekehitys, joka pyrkii vähentämään globaalisti hajautuneisiin arvoketjuihin liittyviä riskejä (Chopra ja Chodhi 2014; Simchi-Levi 2020). Hajautuneiden ketjujen tilalle syntyy lähempänä toisiaan sijaitsevia paikallisia tuotantoketjuja. Tämä voi tarkoittaa ketjujen muodostumista maanosittain (esim. Eurooppa, Amerikat, Aasia). Arvoketjut ovat olleet muutoksessa jo ennen kriisiä erityisesti USA:n ja Kiinan kauppasodan vuoksi. Simchi-Levi (2020) arvioi, että COVID-19 kriisi tulee todennäköisesti voimistamaan muutosta. Esimerkiksi muotivaatteiden tuotantoa on siirtynyt jo Vietnamiin, Kambodzhaan ja Malesiaan. On luultavaa, että Yhdysvaltoihin suuntautuvat tuotantoketjut tulevat siirtymään enemmän Meksikoon ja Brasiliaan ja Eurooppaa tukevat ketjut enemmän itäiseen Keski-Eurooppaan.

On myös mahdollista, että alueellistuminen tapahtuisi ainakin osin myös maatasolla. Tällöin maiden rajojen sulkemiset eivät jatkossa olisi yhtä suuri riskitekijä tuotannolle. Mikäli alueellistamista tapahtuu maatasolla, sillä on sekä myönteisiä että kielteisiä vaikutuksia Suomelle. Myönteinen vaikutus syntyy, koska Suomeen siirtyy toimintaa, joka on aiemmin tehty muualla. Kielteisiä vaikutuksia voi tulla ainakin kahta kautta. Ensinnäkin tuotantoa siirtyy pois Suomesta siksi, että muutkin maat haluaisivat omavaraisuutta. Suomen viennistä yli $\frac{3}{4}$ on välituotteita (Ali-Yrkkö, Rouvinen, Sinko ja Tuhkuri, 2016). Näiden vienti vähenisi, jos muut maat haluaisivat tuottaa niitä itse. Toinen kielteinen vaikutus syntyy siitä, että kotimaassa tuotettuna välituotteet voivat olla selvästi kalliimpia valmistaa, joka heikentäisi niitä käyttävien yritysten kilpailukykyä. Toisaalta lisääntynyt automatisaation käyttö kaventaisi kustannuseroja. Lisäksi myös lisääntyvät kaupan esteet voivat kaventaa kustannuseroja. Tähän viittaavat globaaleille suuryrityksille tehdyn kyselyn tulokset, jotka koskivat toiminnan siirtämistä Kiinasta muille alueille (Platt ym. 2020).

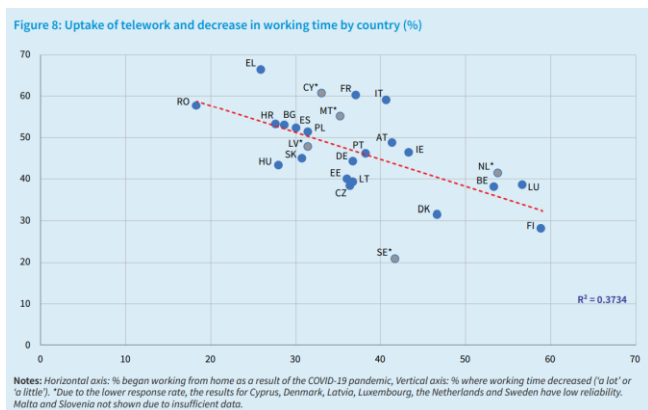
Globalisaation laajuuden ohella myös sen sisältö muuttuu

Korona muuttaa myös tapoja ja käytäntöjä, mikä kiihdyttää teknologista kehitystä joillakin aloilla. Etäyhteyksien käyttäminen näyttää nyt saavan sellaisen piristysruiskeen, että se ei palaudu ennalleen. Hotelleihin sisäänkirjautumista ollaan muuttamassa verkkoon niin, että vieraan ei tarvitse riskeerata terveyttään hotellin vastaanotolla, vaan voi mennä suoraan huoneeseensa. Terveystarkastusten etävastaanotot lisääntyvät. Verkkokaupan suosion kasvu näkyy jo selvästi pörssikursseissa.

Etenkin suurten yritysten sisäiset kokoukset siirtyvät entistä enemmän etäyhteyksiksi. Business-matkailusta voi kadota jopa puolet. Myös yritysten välinen yhteistyö etänä lisääntyy, joskaan ei kokonaan loppu. Innovaatioiden leviäminen edellyttää lähikontaktia. Myös uusien kauppajien solmiminen ei onnistu ilman läheistä kaupanhierontaa. Korona ei pysyvästi vähennä vapaa-ajan matkustamista, vaan se vähitellen toipuu niin kuin se toipui edellisistäkin kriiseistä.

Internetin yleistymisen sai tulevaisuustutkijat puhumaan etäisyyden kuolemasta ja aluekehityksen tasapainottumisesta. Historia kuitenkin osoitti toista. Kuljetus- ja yhteydenpitokustannusten aleneminen ei suosinutkaan periferiaa vaan keskuksia. En usko, että etäyhteyksien lisääntyminen nytkään olisi niin voimakasta, että se heijastuisi aluekehitykseen saakka.

Etätyö lisääntyy, mutta miten paljon, riippuu moraalista. Korona synnyttää uuden etätyön mallin, ellei etätyö paljastu niin tehottomaksi, että työnantajat alkavat sitä rajoittamaan. Se palauttaisi vanhan mallin. Eurofoundin (2020) kyselyn mukaan tällä hetkellä vaikuttaa siltä, että Suomessa etätyö on lisääntynyt paljon ja työtunnit vähentyneet vähän (kuvio 3).

Kuvio 3. Etätyön lisääntyminen ja työajan muutos (Lähde: Eurofound 2020).

Etätyön lisääntyminen joka tapauksessa edistää palveluiden globalisaatiota (Baldwin 2019). Kotimaassa tehty etätyö luo edellytyksiä kansainväliselle etätyölle, ”etämaahanmuutolle”. Pitkällä aikavälillä havaitaan, että etätyön tekijän ei tarvitse kuulua yrityksen henkilöstöön vaan palvelun voi hankkia mistä päin maailmaa tahansa. Etätyöhön taipuvat toiminnot voidaan tehdä mistä päin maailmaa tahansa, jolloin ne siirtyvät halvemman kustannustason maihin. Tulevaisuudessa punnitaankin sitä, miten lähelle paikan päällä tehtävää työtä kansainvälisellä etätyöllä voidaan päästä suhteessa siihen, miten paljon halvemmaksi palvelu yritykselle tulee. Puhelinkeskusten ja back-office -toimintoja on jo paljon siirretty halvemman kustannustason maihin. Kokonaisuudessaan palvelusektorin globalisaatio ei ole vielä voimakasta, mutta voimistuu asiantuntija- sekä toimisto ja hallintotehtävissä, tieteessä ja tekniikassa, rahoituksessa, vakuutuksessa, media-alalla sekä kaikissa johdon, liiketoiminnan ja rahoituksen tehtävissä. Blinder ja Krueger (2013) arvioivat, että noin kolmannes Yhdysvaltojen työpaikoista voidaan siirtää ulkomaille.

Korona ja ilmasto

Koronalla on mahdollisuus auttaa ilmastoa kahdella tavalla. Akuutissa vaiheessa talouden romahdus vähentää päästöjä. Korona tosin siirtää lyhyellä aikavälillä liikkumista julkisista kulkuneuvoista omiin autoihin, mikä lisää päästöjä. Etätyön lisääntyminen kuitenkin vähentää kokonaistyömatkaliikennettä enemmän, joten päästöt vähenevät. Talouden käynnistyminen nostaa päästöt jälleen kasvuun.

Korona voi auttaa ilmastoa pitkälläkin aikavälillä, jos koronaelvytys maailmalla kohdistuu ilmastomuutosta vastustaviin hankkeisiin (Ollikainen 2020). Näin kävi jo joissain maissa finanssikriisin elvytyksen suuntaamisessa. Todennäköisesti tällä kertaa elvytystä suunnataan vielä voimakkaammin ilmastopolitiikan näkökulmasta. Siksi erityisesti puhtaan teknologian kehittämistä ja vientiä edistävät hankkeet auttavat suomalaista tuotantoa Suomessa ja Suomen vientiä.

Korona myös osoittaa, kuinka mahdoton ja tuskaisa vaihtoehto talouskasvun lopettaminen on ilmastomuutoksen torjunnassa. Siksi korona kiihdyttää ilmastomuutoksen vastaista taistelua aktiivisella innovaatio- ja investointipolitiikalla.

Lähteet

Alcidi ja Gros (2018), "Debt Sustainability Assessments: The state of the art", In-Depth Analysis, Requested by the Econ Committee of the European Parliament.

Ali-Yrkkö ja Kuusi (2020). Koronakriisi ja arvoketjut. Teoksessa Vihriälä ym. Talouspolitiikan strategia koronakriisissä. Valtioneuvoston kanslia 2020:13.

Ali-Yrkkö, Lehmus, Rouvinen ja Vihriälä (2017). Riding the Wave: Finland in the Changing Tides of Globalisation. ETLA B, 274.

Ali-Yrkkö, J., Rouvinen, P., Sinko, P. ja Tuhkuri, J. (2016). Finland in Global Value Chains. Prime Minister's Office Publications 11/2016. Downloadable at <http://vnk.fi/julkaisu?pubid=15403>.

Aruoba, Cuba-Borda ja Schorfheide (2018). Macroeconomic Dynamics Near the ZLB: A Tale of Two Countries. Review of Economic Studies, 87-118.

Baldwin (2019). The Globotics Upheaval: Globalisation, Robotics and the Future of Work. Oxford University Press.

Blinder, Alan S. & Alan B. Krueger, 2013. "Alternative Measures of Offshorability: A Survey Approach," Journal of Labor Economics, University of Chicago Press, vol. 31(S1), s. S97 - S128.

Chopra, S., Sodhi, M. S. (2014). Reducing the Risk of Supply Chain Disruptions. MITSloan Management Review. Spring 2014

Eurofound (2020). Living, working and COVID-19: First findings – April 2020.

Hall (2011). The Long Slump. American Economic Review, 431-469.

Jorda, Singh ja Taylor (2020). Longer-Run Economic Consequence of Pandemics. NBER Working Paper 26934.

Kuusi, T. (2018). The Finnish Great Depression of the 1990s: reconciling theory and evidence. The B.E. Journal of Macroeconomics, 19(3)

Mertens ja Ravn (2014). Fiscal Policy in an Expectations-Driven Liquidity Trap. Review of Economic Studies, 1637-1667

Nakata ja Schmidt (2019). Expectations-driven Liquidity Traps: Implications for Monetary and Fiscal Policy. European Central Bank, Working Paper Series 2304.

Ollikainen (2020). Korona, ilmastotoimet ja vihreä elvytys. Teoksessa Vihriälä ym. Talouspolitiikan strategia koronakriisissä. Valtioneuvoston kanslia 2020:13.

Platt, C. B., Sahu, V., Harris, E. S., Hodess, B., Lopez, E., Samadhya, R. ja Oberol, C. (2020). Tectonic Shifts in Global Supply Chains. BofA Global Research, BofA.

Simchi-Levi, M. (2020). Three Scenarios to Guide Your Global Supply Chain Recovery. MITSloan Management Review. Spring 2020

Wyplosz (2019). *Olivier in Wonderland*. VOX CEPR Policy Portal, 17.6.2019.